

تحلیل فضایی اثرات بازارچه‌های مرزی در توسعه یافتگی شهرهای بانه و پیرانشهر

علی شماعی^{۱*}، عبدالله صالحی^۲، مناف حسین‌پور^۳

^۱دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه خوارزمی تهران
^۲کاشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه خوارزمی تهران
^۳کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه خوارزمی تهران
تاریخ دریافت: ۹۳/۸/۱۲؛ تاریخ پذیرش: ۹۳/۱۲/۲۳

چکیده

هدف این پژوهش بررسی و تحلیل اثرات بازارچه‌های مرزی بر میزان توسعه یافتگی شهرهای پیرانشهر و بانه و تفاوت‌های توسعه یافتگی این دو شهر بر اساس شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، کالبدی-فضایی است. مناطق مرزی ایران غالباً عرصه‌های کوهستانی و بیابانی و از نقاط حساس و استراتژیک به شمار می‌آیند. به نظر می‌رسد برای ارتقاء رفاه اجتماعی و اقتصادی و افزایش انگیزه‌های لازم برای زندگی، و کنترل امنیت سیاسی، اقتصادی، توسعه بازارچه‌های مرزی ضروری است. بازارچه‌های مرزی از عمده‌ترین زیرساخت‌های متحول‌کننده شهرهای مرزی است که می‌تواند در کار تولید و توسعه اقتصادی-اجتماعی و کنترل مهاجرت شهرهای مرزی و تامین امنیت ایفای نقش کنند. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از مدل کمی موريس انجام شده است. جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات از طریق روش اسنادی و میدانی صورت گرفته است. نتایج حاصله با استفاده از روش موريس و مشاهده میدانی حاکی از آن است که اگرچه شهر پیرانشهر و بانه در شرایط طبیعی و توپوگرافی تقریباً یکسان هستند ولی تأثیر بازارچه مرزی در توسعه یافتگی شهر بانه نسبت به پیرانشهر بیشتر بوده است و آن ناشی از دسترسی ارتباطی، عوامل فرهنگی (قومیت همگن)، زیرساخت‌های اقتصاد و اجتماعی و توسعه فعالیت‌های خدماتی بویژه گردشگری و به طور کلی توسعه فضای جغرافیایی در فعالیت‌های متنوع شهر بانه می‌باشد. همچنین محدودیت جغرافیایی شهر پیرانشهر از قبیل محصور بودن بین کوه‌های مرتفع و زمین‌های کشاورزی مرغوب و تعدد کاربری نظامی اطراف از عوامل موثر در کمتر توسعه یافتگی شهر پیرانشهر نسبت به بانه می‌باشند.

واژه‌های کلیدی: بازارچه مرزی، توسعه یافتگی، شهر بانه، شهر پیرانشهر، تحلیل فضایی

مقدمه

مرزهای کشور از طرف دیگر باعث ایجاد مشکلاتی برای منطقه و کشور گردیده است. مهاجرت ساکنان مرزی غالباً زمینه برای امنیت و صلح را از بین می‌برند بنابراین حفظ ترکیب جمعیتی مناطق مرزی از نظر حفظ امنیت و تمامیت ارضی کشور اهمیت دارد (سازمان مدیریت، ۱۳۷۸: ۴۹). از آنجا که حفاظت از مرزهای هر کشور از اهم مسایل حکومت است، دولت‌های یکصد سال اخیر حاکم بر کشورمان سیاست‌های متعددی را برای مرزنشینان اتخاذ نموده‌اند. این سیاست‌ها عمدتاً به منظور کاهش بحران بیکاری، فقر، مفاسد گوناگون اجتماعی، ایجاد اشتغال، کاهش قاچاق کالا، برقراری عدالت اجتماعی، کاهش

سرنوشت و زندگی اقتصادی-اجتماعی مردم کشور در طول خطوط مرزی کشور حائز اهمیت فراوانی است (بررسی‌های بازرگانی، ۱۳۷۶: ۵۸). زیرا خطوط مرزی به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی از ویژگی‌های خاصی برخوردارند (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۷: ۲). وضعیت نه‌چندان مطلوب کشاورزی و دامداری به عنوان دو شاخص مهم اقتصادی در مناطق مرزی و وجود بیکاری و روی آوردن به مشاغل کاذب از جمله قاچاق کالا از یک طرف و تخلیه این مناطق و خالی از سکنه شدن

*نویسنده مسئول: shamaiali@yahoo.com

تفاوت توسعه و پیشرفت در نقاط مرزی دارای بازارچه مرزی به عنوان یک فرصت، نسبت به همدیگر است، که با توجه به شاخص‌های مختلف قابل ارزیابی می‌باشد. بر همین اساس در دو شهر مورد مطالعه (بانه و پیرانشهر) با وجود داشتن بازارچه مرزی و موقعیت مرزی هر دو شهر، تفاوت زیادی در عملکرد اقتصادی، تغییرات کاربری اراضی، توسعه شهر و روند تحولات جمعیتی آن دو شهر در دهه اخیر وجود داشته است. و این نشان دهنده آن است که اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه یافتگی با محدودیت‌ها و عواملی مواجه است که پژوهش حاضر سعی در سنجش و تحلیل علل این تفاوت‌ها و محدودیت‌ها نموده است.

پیشینه پژوهش

در زمینه مربوط به مطالعات مرزها تحقیقاتی چه در سطح جهانی و چه در داخل کشور انجام گرفته است که شامل دو بخش خارجی و داخلی به شرح زیر می‌باشند: نایبور و استیلر (۲۰۰۲)، در مقاله‌ای تحت عنوان "اثرات همگرایی در نواحی در نواحی مرزی با استفاده از تئوری‌های اقتصادی و مشاهدات تجربی" به بررسی اثرات اقتصادی تجارت نواحی مرزی پرداخته اند و معتقدند که اثرات همگرایی کشورها در مناطق مرزی متمرکز شده و بدون توجه به تئوری‌های اقتصادی موجود نمی‌توان تحلیل‌های فضایی مناسبی را درباره این اثرات همگرایی انجام داد. همچنین یاد آور شده اند که تحلیل‌های تجربی و تئوریک قوی، نیازمند فهمیدن و درک دقیق همگرایی و یکپارچگی در مناطق مرزی است. لی پائوپه و همکارانش (۲۰۰۴) به بررسی "اثرات اقتصادی - اجتماعی تجارت مرزی و تأثیر آن در افزایش استانداردهای سطح زندگی مردم"، در سه ایالت کشور لائوس می‌پردازند. این تحقیق در چند قسمت تهیه شده که در قسمت اول به چهارچوب‌های سیاسی تجارت و اقتصاد در نواحی مرزی، در قسمت دوم به کالای تولید شده در منطقه مورد مطالعه و چگونگی صادر شدن آن و سپس به آنالیز اثرات تجارت مرزی بر روی استانداردهای سطح زندگی مردم این نواحی می‌پردازد. نتایج تحقیق نشان

انگیزه‌های مهاجرت و... بوده است (سعیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۹۵). چنین دغدغه‌هایی موجب شده است که مناطق مرزی و تأثیرات مرزی در تحقیقات توسعه ای اعم از اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی مورد توجه قرار گیرند زیرا که این استنباط و تصور ایجاد شده است که این مناطق جغرافیایی ویژه موجب سازگاری، همسانی اقتصادی، تثبیت امنیت و پایداری جمعیت می‌گردند (Niebuhr, 2002:7). امروزه عدم کنترل و عملیات پنهان قاچاق کالا موجب شده است تا دولت‌ها در سالم سازی مناطق مرز نشین به شیوه‌های نوینی از همکاری‌های مناطق منطقه‌های هدایت شوند. اینگونه همکاری‌ها در قالب بازارچه‌های مشترک مرزی از شناخته‌ترین روش‌های توسعه اقتصادی مناطق مرز نشین به شمار می‌رود (فخرطامی ۱۳۸۳: ۲). از این رو برنامه ریزی کردن برای توسعه چنین مبادلات و جریان‌هایی در نوع خود به توسعه همکاری‌های متقابل اقتصادی، گسترش بازارچه‌های مرزی محلی، ایجاد صلح و ثبات در مناطق مرز نشین و بلاخره بهبود امنیت در این مناطق و بهبود زیرساخت‌ها و خدمات مورد نیاز منطقه را به همراه می‌آورد (مراتب، ۱۳۸۴: ۲). همچنین کشورهایی که دارای سطح بالایی از آزادی در تجارت هستند معمولاً ثروتمندتر از سایر کشورها هستند، بنابراین ارتباطی مستقیمی بین فقر و تجارت وجود دارد تجارت می‌تواند فقر را شناسایی، نابرابریها را کاهش و آزادی را به میزان بسیار زیادی افزایش دهد (Phangaphanga, 2007:7). چون مرزهای اکثر کشورهای در حال توسعه سطح قابل توجهی از نیاز مردم مرز نشین از طریق مبادلات مرزی تعیین می‌شود (مراتب، ۱۳۸۴: ۲). بنابراین، اقتصاد مناطق مرزی می‌تواند نقش اساسی در ترقی و پیشرفت توسعه اقتصادی نواحی مرزی، بهبود استانداردهای زندگی مردم، کاهش فقر، توزیع مناسب درآمد، ایجاد روابط دوستی و آشنایی بیشتر، تسریع همکاری‌های بیشتر بین نواحی مرزی داشته باشد (Chandoevrit, 2004:145).

در این میان مساله اساسی که شایان توجه می‌باشد و هدف اصلی تحقیق حاضر، بررسی و تبیین

مقاله ای خود تحت عنوان "ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه-های مرزی و بازتابهای توسعه مناطق مرزی" نمونه موردی بازارچه مرزی شیخ صالح شهرستان ثلاث باباجانی، استان کرمانشاه به ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه بر توسعه نواحی روستایی پیرامون پرداخته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، بازارچه مرزی ثلاث باباجانی موجب کاهش فقر و نگهداشت جمعیت و افزایش درآمد و سطح رفاه روستائیان شده است.

کامران و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله ای با عنوان "ساماندهی فضایی نواحی مرزی همجوار با مرز ایران و پاکستان با رویکرد پدافند غیرعامل" که با رویکرد راهبردی و با هدف ارایه راهبردهای ایمنی - امنیتی غیرعامل متناسب با ساختارهای جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان سیستان و بلوچستان انجام شده، پس از بررسی و تحلیل وضع موجود با استفاده از مدل سوات راهبردهای عملیاتی برای ایجاد و تداوم ایمنی و امنیت مرزهای استان سیستان و بلوچستان ارایه شده است.

مبانی نظری

توسعه: توسعه فرایندی است که طی آن جوامع از شرایط اولیه عقب ماندگی و توسعه نیافتگی با عبور از مراحل تکاملی کم و بیش یکسان و تحمل دگرگونی‌ها ی کیفی و کمی به جوامع توسعه یافته تبدیل خواهد شد. (نصیری، ۱۳۷۹: ۱۰۸). یا به طور معمول توسعه به معنای فرایندی است که طی آن قابلیت‌ها یا توانایی‌های بالقوه یک شی یا موجود زنده تحقق یافته و آن شی یا موجود زنده به حالت طبیعی و کامل خود درآید (زاکس، ۱۳۷۷: ۱۶-۱۷).

سطح بندی توسعه: روشی برای سنجش توسعه ی مناطق است که اختلاف مکانی، فضایی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق را نشان میدهد و وضعیت مناطق را نسبت به یکدیگر از نظر سطح توسعه مشخص میکند. با این روش، روند شکل گیری توسعه ی قطبی مناطق مشخص می‌شود و درنهایت، در برنامه ریزی توسعه ی مناطق، مناطق نیازمند و کمتر

می‌دهد، تجارت مرزی در افزایش تنوع و کیفیت کالا، ایجاد اشتغال به طور کلی افزایش استانداردهای زندگی این ایالت‌های سه گانه موثر بوده است. مورشید و همکارانش (۲۰۰۵) در مقاله ای تحت عنوان "اقتصاد مرزی کامبوج ۲"، به بررسی مبادلات مرزی کامبوج، لائوس، ویتنام و تایلند می‌پردازند. در این تحقیق ۴ جنبه در ارتباط با اقتصاد مرزی در کامبوج مورد توجه قرار گرفته است که عبارتند از: جریان توافقنامه‌های تجارت نواحی مرزی، تمام رژیم‌های حقوقی و سیاست‌های آزادسازی تجارت کامبوج، موضوعات سیاسی یا استراتژی‌های توسعه، اثرات فقر اقتصادهای نواحی مرزی بر سطوح محلی. که نتایج آن حاکی از این مساله است که ریسک سرمایه گذاری علیرغم افزایش رقابت‌های بازاری و نیز هزینه‌های رسمی و غیر رسمی ترخیص کالا مخصوصا برای تجارت‌های کوچک افزایش یافته است. هورواث و دیگران (۲۰۰۸) در مقاله ای تحت عنوان "تاثیرات مرز در اقتصادهای تا حدی باز"، اهمیت مرزهای ملی را در ارزش مربوط به تغییرپذیری را در دو اقتصاد نسبتا باز که در همسایگی هم قرار دارند (سیاتل در آمریکا و ونکوور در کانادا) را مورد آزمون قرار داده‌اند. نتایج این تحقیق حاکی از تاثیر بسیار مهم مرز (تعیین کننده غالب) در میزان تغییر پذیری، است.

پهلوانی و دهمرده (۱۳۷۸) در پژوهشی تحت عنوان "ارزیابی وضعیت بازارچه‌های مشترک مرزی سیستان و بلوچستان در قالب برنامه‌های توسعه کشور" به بررسی مسائل و مشکلات اقتصادی و فرهنگی سیستان و بلوچستان پرداخته و به ضرورت ایجاد بازارچه‌های مشترک مرزی به منظور رونق اقتصادی مناطق مرزنشین و کاهش مشکلات فرهنگی اجتماعی منطقه تاکید دارد. نتایج پژوهش حاضر نشان میدهد که با اتکا به بخش بازرگانی و تجارت و ساماندهی فعالیتهای این بخش که به صورت رسمی و غیررسمی آشکار و پنهان صورت میگیرد، میتوان پارهای از مشکلات و معضلات منطقه را کاهش داده و عرصه را برای تقویت و تجهیز سایر زمینه‌های اقتصادی فراهم کرد. افتخاری و همکاران (۱۳۸۸) در

محیط جغرافیایی است که به تناسب امکانات، استعدادها، محدودیت‌های جغرافیایی پیرامون شهر (طبیعی و انسان ساخت)، بضاعت فرهنگی و ذوق و سلیقه‌های فردی شکل گرفته و توسعه می‌پذیرد (رهنمایی، ۱۳۷۱). شکل‌گیری و تغییرات ظاهری بافت شهری و رشد و توسعه آن در تبعیت از مجموعه عوامل سازوکارهای تصمیم‌گیری، سیاست شهری، رفاه اجتماعی و بهبود زندگی انسانی صورت خواهد گرفت و شکل‌گیری جدید به دنبال عوامل فوق تحقق خواهد یافت (زنگنه چکنی، ۱۳۸۱).

تئوری نئو کلاسیک و توسعه ناحیه‌ای: از دیدگاه نظریه‌پردازان این تئوری، اختلاف رشد و توسعه بین نواحی یک پدیده کوتاه مدت است و کلیه نواحی می‌توانند در یک بازار آزاد و کنترل نشده و با دخالت محدود دولت‌ها با یکدیگر رقابت نمایند، بر اساس این نظریه رشد و توسعه ناحیه‌ای که تحت تاثیر دو عامل مکانیسم تعادل و جابه‌جایی صورت می‌گیرد، باعث جریان آزاد منابع بین نواحی در یک کشور در بلند مدت و ایجاد نوعی تعادل بین نواحی می‌گردد (عسگری، ۱۳۸۰: ۱۱).

نظریه پایه اقتصادی: بر اساس این نظریه، رشد و توسعه ناحیه به میزان صادرات آن وابسته است. صادرات، به عنوان تنها متغیری که مقدار آن تعیین‌کننده رشد و توسعه ناحیه است، به عنوان تنها محرکه رشد اقتصاد ناحیه‌ای به رسمیت شناخته شده است. نظریه پایه اقتصادی، بر فعالیت‌های صادراتی منطقه تکیه دارد، تا به رونق تولیدات منطقه، با افزایش درآمدها و تشدید رشد اقتصادی منجر شود. این رشد به سرمایه‌گذاری بیشتر و تکرار این چرخه، به توسعه منتهی می‌شود (صرافی، ۱۳۷۷: ۱۰۵).

اگر چه نظریه‌های قطب رشد و مرکز پیرامون، علت اصلی نابرابری‌های موجود میان نواحی را عوامل داخلی دانسته‌اند. این در حالی است که نظریه اقتصاد پایه در ریشه‌یابی علل توسعه نیافتگی بر عوامل خارجی تأکید دارد و عوامل خارجی را دارای نقش اصلی و تعیین‌کننده در ایجاد نابرابری‌های موجود میان نواحی می‌دانند. (زیاری، ۱۳۸۹: ص ۲۰-۱۷).

توسعه یافته تعیین و از نابرابری مناطق جلوگیری می‌شود (جدیدی میاندشتی، ۱۳۸۳: ۱۸).

از این رو، برای تدوین یک زیربنای علمی و منطقی برای سیاستگذاری توسعه، لازم است ارزیابی جامعی، پیرامون وضعیت موجود توسعه‌ی مناطق از نظر شاخصهای مختلف اقتصادی، اجتماعی و محیطی انجام شود (Yu et al., 2010: 1218).

گفتنی است که به کارگیری معیارها و روشهای کمی برای سطح بندی سکونتگاهها در سیستم فضایی مناطق، از سویی منجر به شناخت میزان نابرابری نقاط سکونتگاهی می‌شود و از سوی دیگر، معیاری برای تلاش در زمینه‌ی کاهش و رفع نابرابری موجود میان آنها است (زیاری و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۷).

مبادلات تجاری: مبادلات تجاری مرزنشینان با کشورهای همسایه، سال‌هاست که در شهرهای مرزی ایران رواج داشته و خود به نوعی تجارت در این مناطق تبدیل شده که معیشت عده‌ای از ساکنان نقاط مرزی را تامین می‌کند. در حال حاضر مرزهای غربی و جنوبی، مهمترین مراکز ورود کالا به داخل کشور هستند که مهمترین بازارچه‌های مرزی نیز در این بخشها واقع شده است. توسعه مبادلات مرزی در قالب‌های مقررات و قوانین حقوقی می‌تواند محرک خوبی برای افزایش مبادلات کالا به صورت رسمی برای جهت دهی تجارت به سمت مزیت‌های نسبی، گسترش همکاری‌های همه جانبه بین مناطق آزاد، توسعه بازارچه‌های مرزی بین منطقه‌ای، ایجاد سودهای تجاری، کاهش قیمت کالاها، همگرایی میان عرضه و تقاضا و ایجاد درآمد، اشتغال و امنیت برای مرزنشینان شود که این موارد از جمله آثار مثبت مبادلات مرزی است. توسعه یافتگی اقتصادی مناطق مرزی و رفاه نسبی در این مناطق می‌تواند سبب کاهش برخی از مشکلات مرزی از قبیل قاچاق کالا، مواد مخدر و سرقت شود و از تخلیه جمعیتی مناطق مرزی جلوگیری کند (محمدپور و همکاران، ۱۳۸۹: ۱).

فضای جغرافیایی و شهر: شهر مجموعه تجسم یافته و تبلور فضایی ایفای نقشه‌های اساسی انسان در

این رابطه شاخص توسعه میزان درجه یا سطوح توسعه را در نواحی مشخص می‌کند. مقدار شاخص توسعه معمولاً بین یک حداقل (صفر) و یک حداکثر (یک) قرار می‌گیرد. در حالتی که شاخص توسعه بین صفر و ۰/۵ باشد، منطقه دارای سطح توسعه پایین (محروم) است و اگر شاخص توسعه بین ۰/۵ و ۰/۸ باشد، منطقه از نظر توسعه متوسط است و اگر مقدار آن بین ۰/۸ و ۱ باشد، ناحیه و منطقه مورد نظر از سطح توسعه بالا (توسعه یافته) برخوردار است.

معرفی محدوده مورد مطالعه

هر پیرانشهر مرکز شهرستان پیرانشهر در استان آذربایجان غربی با پهنا ۶ کیلومترمربع در جنوب غربی این استان در ۳۶ درجه و ۴۲ دقیقه و ۱۵ ثانیه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۸ دقیقه و ۳۰ ثانیه طول شرقی نسبت به نصف النهار گرینویچ قرار دارد (جعفری، ۱۳۶۲: ۷).

مساحت محدوده شهر طبق محاسبات طرح توسعه پیرانشهر حدود ۴۴۶۴۸۱۸ مترمربع می‌باشد و یک نوار کمربند که از شمال غرب شهر شروع شده و با گذر از شرق شهر به جنوب غربی می‌رسد آنرا احاطه کرده است ابتدا و انتهای این نوار کمربندی به وسیله ارتفاعات غرب پیرانشهر به هم وصل شده است. طول نوار مذکور حدود ۱۱۵۷۲ متر می‌باشد.

محدوده شهر پیرانشهر طبق پیش‌بینی‌های طرح توسعه سال ۱۳۷۴، برای یک دوره ده ساله (تا سال ۱۳۸۳) و برای جمعیت ۴۷۵۷۷ نفر در نظر گرفته شده است. منتهی به دلیل هجوم جمعیت در خلال سالهای ۷۷ تا ۸۵ (به خاطر فعالیت بازارچه مرزی) رشد جمعیت شهر آهنگ بیشتری گرفته و در سال (۸۵) محدوده مذکور به طور کامل ساختمان شده و خارج از محدوده نیز ساخت و ساز صورت گرفته و محدوده پیشنهادی طرح توسعه در حدود چهار سال زودتر از زمان پیش‌بینی شده تکمیل ظرفیت گردیده است.

مطالعه پیش رو با بهره‌گیری از مدل کمی سنجش توسعه (موریس) به ارزیابی سطح توسعه یافتگی شهرهای بانه و پیرانشهر از نظر شاخص‌های مختلف و تبیین عواملی که اثرات بازارچه‌های مرزی بر توسعه یافتگی را با محدودیت همراه می‌سازد، پرداخته است.

روش پژوهش

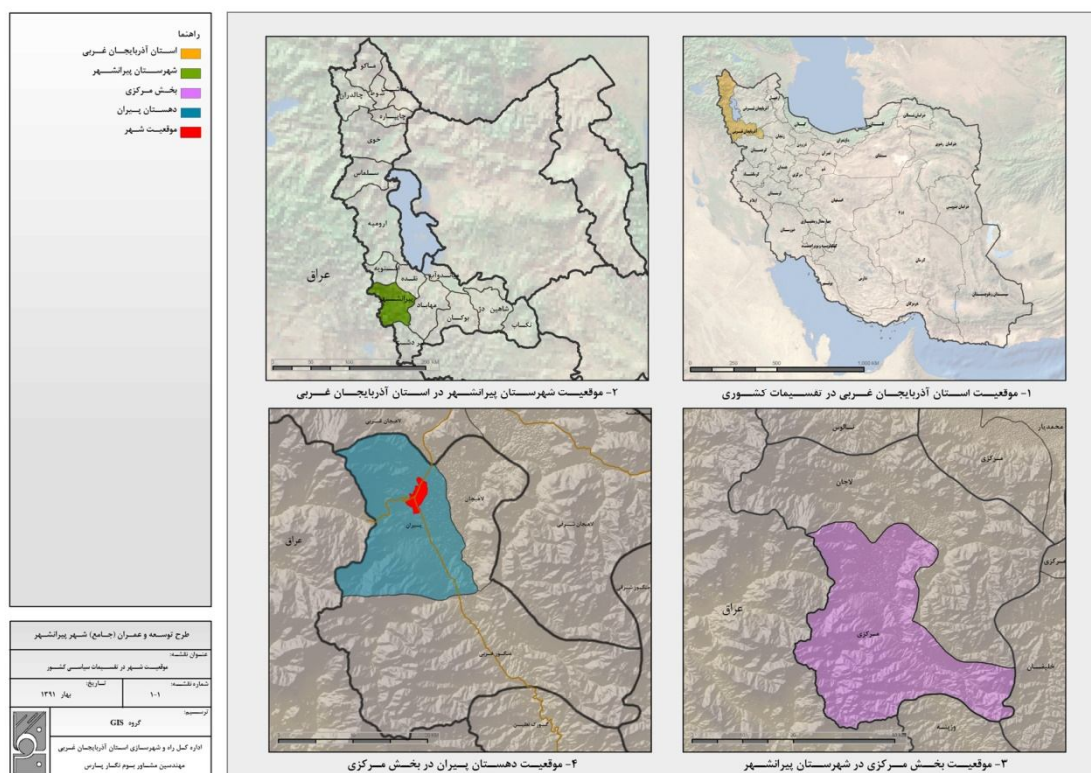
در این تحقیق از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده است و هدف از انجام آن مقایسه اثرات اقتصادی مبادلات مرزی بر توسعه شهرهای مورد مطالعه پیرانشهر و بانه می‌باشد. برای این کار ابتدا با مراجعه به سازمانهای مربوطه داده‌های مربوط به دو شهر را جمع‌آوری نموده و سپس اطلاعات بدست آمده از مطالعات کتابخانه‌ای و مشاهده میدانی را با استفاده از مدل موریس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. پس از مقایسه نتایج دو شهرستان بانه و پیرانشهر در طول در سه دوره تحلیل‌های نهایی ارائه گردیده است.

معرفی شاخص موریس^۱: برنامه عمران سازمان ملل متحد، الگویی برای درجه‌بندی نواحی از لحاظ توسعه‌یافتگی (کالبدی-انسانی)، به کار برده است که هم جدیدترین الگوی رسمی به کار گرفته در سطح جهانی بوده و هم اینکه قابلیت گسترش و جایگزینی آن‌ها در فضاهای مورد برنامه‌ریزی با مقیاس‌های مختلف و متنوع قابل اجراء است که به نام الگوی موریس معروف است (حسین زاده دلیر، ۱۳۸۷: ۱۲۰). ساختار کلی این مدل به شرح زیر است (فنی، ۱۳۸۲: ۹۵).

$$YIJ \times 100 = \frac{x_{ij} - x_{i \min}}{x_{i \max} - x_{i \min}} \quad (1)$$

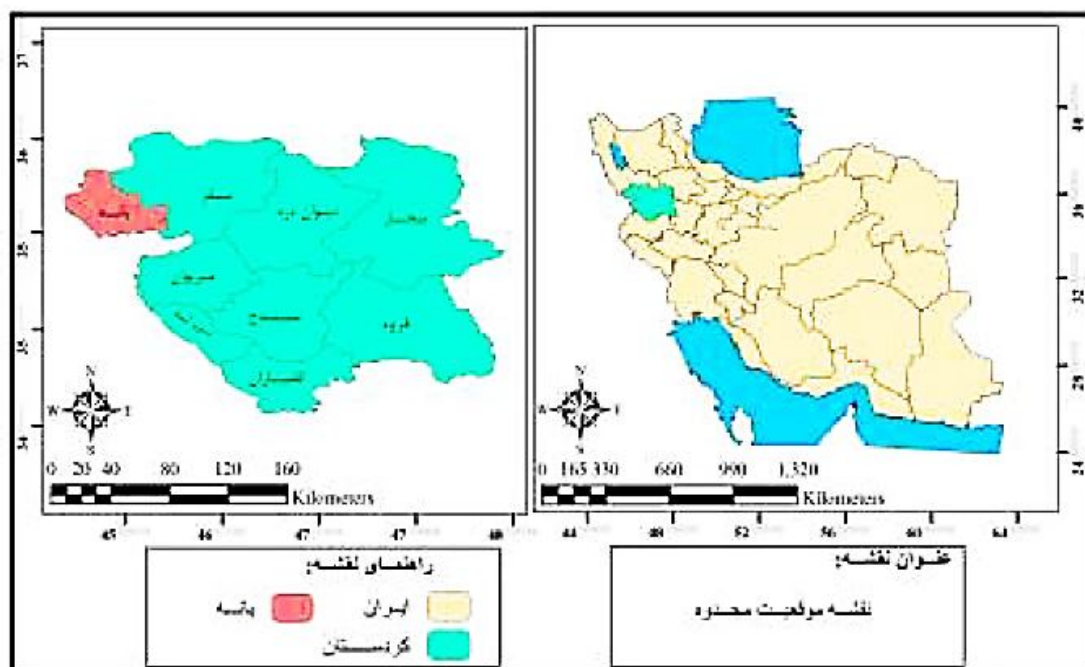
$$D.I = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n YIJ \quad (2)$$

در رابطه (۱) YIJ (شاخص ناموزونی موریس) برای منطقه J ام با توجه به شاخص I ام محاسبه می‌شود. در رابطه (۲) از شاخص توسعه استفاده می‌شود. در



منبع : مهندسین مشاور بوم نگار، طرح جامع پیرانشهر

شکل ۱: موقعیت شهر پیرانشهر در استان و کشور



منبع : مهندسین مشاور نقش پیراوش، طرح جامع شهر بانه

شکل ۲: موقعیت شهر بانه در استان و کشور

بیان آماری پدیده‌های موجود در ناحیه است (موسوی و همکار، ۱۳۹۲: ۲۱۶).

انتخاب شاخص‌های درست و دقیق از مهم‌ترین گام‌های انجام یک پژوهش دقیق و صحیح می‌باشد بر این اساس ما در پژوهش حاضر پس از بررسی منابع و اطلاعات موجود در زمینه‌ی بازارچه‌های مرزی دو شهرستان مورد بررسی آنها را در قالب مولفه‌های اقتصادی؛ اجتماعی- فرهنگی و کالبدی - فضایی تقسیم بندی نموده و هر کدام از مولفه‌ها نیز خود شامل سه تا پنج شاخص می‌باشند که اطلاعات آنها در سه دوره سرشماری ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ مقایسه گردیده است و نتایج آن به شرح زیر می‌باشد:

نحوه محاسبه شاخص‌های با استفاده از مدل موریس بوده است که در مدل مذکور متغیری که مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و بیشترین وزن را دریافت می‌کند امتیاز ۱۰۰ را دریافت می‌کند و بر همین اساس به ترتیب متغیرهای که وزن کمتری را دریافت می‌دارد امتیاز کمتری می‌گیرد تا در نهایت به امتیاز صفر برسد. در تحقیق پیش رو با توجه به این که ما دو متغیر بیشتر نداشته‌ایم بنابراین از دو امتیاز ۱۰۰ و صفر استفاده کرده‌ایم. یعنی اینکه اگر شهری وزنش بیشتر باشد امتیاز ۱۰۰ و شهر دیگر صفر امتیاز دریافت می‌کند.

یافته‌های پژوهش

پس از گردآوری و تجمع داده‌های موجود در مورد شاخص‌های اقتصادی دو شهر و محاسبه میزان موریس آنها مقدار و تغییرات آنها در سه دوره به شرح زیر می‌باشد:

جدول ۱: شاخص‌های اقتصادی به ازای جمعیت شهر، سال ۱۳۷۵

رتبه شهرستان	مقدار موریس ^۱	درصد شاغلین در بازارچه مرزی	بار تکفل	نسبت جمعیت فعال به کل	متغیر شهر
۱	۲۰۰	۳۶,۶	۲۹۶,۹	۵۴,۰	بانه
۲	۱۰۰	۳۲,۴	۲۹۳	۶۲,۷۸	پیرانشهر

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات نگارنده گان

همچنین شهر بانه در مدار ۳۵ درجه و ۵۹ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۵۳ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار دارد. ارتفاع شهر از سطح دریا ۱۶۰۰ متر است. شهر بانه از طرف شمال به خط الرأس ارتفاعات بین شهرستان بانه واقع در (بوکان در آذربایجان غربی) از طرف شمال غرب به سردشت در آذربایجان غربی، از شرق به دهستان سرشویو میرده سقز، از جنوب به خط الرأس ارتفاعات بین بانه و دره شلیردرکردستان عراق، و از غرب به دهستان سیوه لو آلان در کردستان عراق محدود می‌شود (نجفی، ۱۳۶۹: ص ۵۷۴).

این شهر در فاصله ۲۷۰ کیلومتری شمال غربی سنندج و در منطقه‌ای پاکوهی قرار دارد و به وسیله کوه‌های آریابا در ۳ کیلومتری جنوب شهر به ارتفاع ۲۲۲۰ متر، بابس در ۳ کیلومتری شرق بانه به ارتفاع ۲۳۸۱ متر و قلاره‌ش در ۷ کیلومتری شمال شهر به ارتفاع ۲۳۵۰ متر احاطه شده است (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۷۳).

متغیرها و شاخص‌ها: شناخت بهتر و دقیق تر از وضعیت مکان‌های جغرافیایی در زمینه‌های مختلف در سطوح متفاوت منوط به در دسترس داشتن اطلاعات کامل و پردازش شده از مکان‌های مورد نظر است. برای نیل به این مهم، از یک سری شاخص‌های ترکیبی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی، بهداشتی و غیره استفاده می‌شود. این شاخص‌های ترکیبی می‌توانند سطوحی از آسایش و رفاه و رشد و توسعه مکان‌های جغرافیایی را بر اساس معیارهای انتخاب شده نشان دهند. تعیین این شاخص‌ها ف مهم ترین قدم در مطالعات توسعه ناحیه ای است؛ در واقع

الف) مولفه اقتصادی:

۱- مجموع مقادیری که از محاسبه مدل موریس برای شاخص‌های هر شهر به دست آمده است.

جدول ۲: شاخص‌های اقتصادی به ازای جمعیت شهر، سال ۱۳۸۵

شهر	متغیر	نسبت جمعیت فعال به کل	بار تکفل	درصد شاغلین در بازارچه مرزی	مقدار موریس	رتبه شهرستان
بانه	۶۶	۲۴۲,۸	۴۵,۲	۲۰۰	۱	
پیرانشهر	۵۴,۹۸	۲۵۷,۳	۴۱,۴	۱۰۰	۲	

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات نگارنده گان

جدول ۳: شاخص اقتصادی به ازای جمعیت شهر، سال ۱۳۹۰

شهر	متغیر	نسبت جمعیت فعال به کل	بار تکفل	درصد شاغلین در بازارچه مرزی	مقدار موریس	رتبه شهرستان
بانه	۷۶,۸	۲۲۰	۴۹,۹	۲۰۰	۱	
پیرانشهر	۶۱	۲۵۳,۱	۴۲,۳	۱۰۰	۲	

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات نگارنده گان

بوده است ولی در دوره پایانی درصد شاغلین بازارچه‌های مرزی بانه از پیرانشهر پیشی گرفته و مقدار موریس حاصل از شاخص‌های سه گانه ی اقتصادی برای بانه در سال ۹۰ بیشتر از پیرانشهر بوده است.

بر اساس مولفه اقتصادی تغییرات شاخص‌ها در طول سه دوره حاکی از برتری شهرستان بانه نسبت به پیرانشهر می باشد چرا که میزان و درصد شاخص‌ها در هر دوره افزایش بیشتری نسبت به پیرانشهر داشته است به نحوی که در دوره نخست پیرانشهر برتر از بانه (ب) مولفه اجتماعی - فرهنگی:

جدول ۴: شاخص اجتماعی-فرهنگی به ازای جمعیت شهر، سال ۱۳۷۵

شهر	متغیر	درصد باسوادی	درصد مدارس از کل	کتابخانه	مساجد	مقدار موریس	رتبه شهرستان
بانه	۷۳,۴	۱,۶	۰,۴	۰,۶	۳۰۰	۱	
پیرانشهر	۷۰,۲	۱,۸	۰,۱۵	۰,۵۸	۱۰۰	۲	

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات نگارنده گان

جدول ۵: شاخص اجتماعی-فرهنگی به ازای جمعیت شهر، سال ۱۳۸۵

شهر	متغیر	درصد باسوادی	درصد مدارس از کل	درصد کتابخانه از کل	درصد مساجد از کل	مقدار موریس	رتبه شهرستان
بانه	۸۱,۶	۲,۸	۰,۴	۰,۳	۳۰۰	۱	
پیرانشهر	۷۶	۲,۰۸	۰,۰۹	۱,۴	۱۰۰	۲	

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات نگارنده گان

جدول ۶: شاخص اجتماعی-فرهنگی به ازای جمعیت شهر، سال ۱۳۹۰

شهر	متغیر	درصد باسوادی	درصد مدارس از کل	درصد کتابخانه از کل	درصد مساجد از کل	مقدار موریس	رتبه شهرستان
بانه	۸۵,۵	۳,۱	۰,۶۷	۱,۲	۳۰۰	۱	
پیرانشهر	۷۹,۱	۲,۳	۰,۱۱	۱,۶	۱۰۰	۲	

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات نگارنده گان

عنوان مثال درصد باسوادی در آخرین دوره نسبت به دوره نخست در بانه رشدی بیش از ۱۲ درصد داشته است در حالی که در پیرانشهر این میزان کمتر از ۹ درصد در همان مدت می‌باشد.

مولفه دوم، اجتماعی فرهنگی می‌باشد. تغییرات ناشی از این مولفه نیز بر اساس چهار شاخص مورد ارزیابی قرار گرفته است و هر چند شهر بانه در تمام ادوار نسبت به پیرانشهر برتر بوده است و اختلاف میزان شاخص‌های افزایش چشم گیری داشته است. به

جدول ۷: شاخص کالبدی-فضایی به ازای جمعیت شهر، سال ۱۳۷۵

رتبه شهرستان	مقدار موریس	گسترش حمل و نقل	فضای سبز	خدماتی	مسکونی	تجاری	آموزشی	متغیر شهر
۲	۱۰۰	۸,۰۸	۰,۴۴	۰,۰۲۷	۲۵,۰۱	۰,۵۲	۰,۶۷	بانه
۱	۵۰۰	۲۶,۸	۰,۶۵	۰,۰۲۵	۳۴,۴	۱,۴	۲,۵	پیرانشهر

منبع: طرح‌های جامع شهر بانه و پیرانشهر و محاسبات نگارنده گان

جدول ۸: شاخص کالبدی-فضایی به ازای جمعیت شهر، سال ۱۳۸۵

رتبه شهرستان	مقدار موریس	گسترش حمل و نقل	فضای سبز	خدماتی	مسکونی	تجاری	آموزشی	متغیر شهر
۲	۲۰۰	۴۱,۱۸	۰,۴۳	۰,۰۷۵	۳۰,۶۹	۲,۴۳	۲,۷۱	بانه
۱	۴۰۰	۱۸,۷	۴,۷	۰,۱۸	۳۸,۴	۲,۴۷	۱,۸۴	پیرانشهر

منبع: طرح‌های جامع شهر بانه و پیرانشهر و محاسبات نگارنده گان

جدول ۹: شاخص کالبدی-فضایی به ازای جمعیت شهر، سال ۱۳۹۰

رتبه شهرستان	مقدار موریس	گسترش حمل و نقل	فضای سبز	خدماتی	مسکونی	تجاری	آموزشی	متغیر شهر
۲	۴۰۰	۴۲,۴	۰,۶	۰,۰۹	۴۵,۱	۶,۱	۳,۳	بانه
۱	۲۰۰	۱۹,۲	۵,۰	۰,۲	۳۸,۴	۳,۲	۲,۱	پیرانشهر

منبع: طرح‌های جامع شهر بانه و پیرانشهر و محاسبات نگارنده گان

است. بدیهی است که افزایش سرعت رشد کاربری‌های و تحولات فضایی شهر بانه نسبت به پیرانشهر در طول ۱۵ سال رابطه مستقیمی با اثرات متفاوت بازارچه‌های دو شهر دارد.

تغییرات ناشی از مولفه‌ها و شاخص‌های متفاوتی که در پژوهش حاضر مورد بررسی قرار گرفت در طول سه دوره مورد بررسی تغییراتی به شرح زیر به خود دیده است:

۱- در دهه ۱۳۷۵ شهر بانه در مجموع سه مولفه و ۱۳ شاخص بر اساس مدل موریس ۶۰۰ امتیاز کسب نموده است و در مقابل شهر پیرانشهر ۷۰۰ امتیاز می‌باشد بنابراین بدیهی است که در این دهه پیرانشهر

ج) مولفه کالبدی- فضایی

سومین و آخرین مولفه مورد بررسی در دو شهر بانه و پیرانشهر که به نوعی می‌توان گفت مهم ترین مولفه نیز می‌باشد، مولفه کالبدی - فضایی می‌باشد که در قالب ۶ کاربری اصلی شهری که رابطه مستقیمی با بازارچه‌ها و تغییرات ناشی از آن دارند مورد بررسی قرار گرفته اند. تغییرات این کاربری‌ها در سه دوره مورد بررسی حاکی از افزایش چشم گیر کاربری‌های شهری به ویژه تجاری و حمل و نقل در طول این سه دوره می‌باشد به گونه ای که مقدار موریس در سال ۱۳۷۵ برای پیرانشهر ۵۰۰ و برای بانه ۱۰۰ بوده است در حالی که در سال ۱۳۹۰ این میزان برای بانه به ۴۰۰ رسیده و پیرانشهر نیز ۲۰۰ بوده

گستره فضای جغرافیایی آن نگرینست. بنابراین نتایج حاصل از پژوهش حاضر حاکی از این است که دو شهر بانه و پیرانشهر که دارای موقعیت جغرافیایی و اقلیمی مشابهی می باشند و هر دو نیز از شهرهای مرزی کشور محسوب می شوند ولی اثرات و تحولات ناشی از این بازارچه‌ها در طول سه دوره از ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰ کاملاً متفاوت بوده است و عملاً بانه بسیار موفق تر از رقیب خود پیرانشهر بوده است.

نتایج به دست آمده نشان دهنده این است که بر اساس داده‌های جمع‌آوری شده و بر اساس تحلیل موریس در دوره اول شهر پیرانشهر شرایطی بهتر دارا بوده است و امتیاز بیشتری را کسب نموده است که این ناشی از ضعف زیر ساخت‌ها و کمبود کاربری‌های شهری و... در شهر بانه نسبت به پیرانشهر بوده است. اما در دوره دوم با مشارکت بیشتر بخش خصوصی و با افزایش سرمایه‌گذاری‌ها در بخش اقتصاد و حضور بیشتر مردم در مشاغل مرتبط با مرزها - با توجه به ضعف کشاورزی در شهر بانه - شهر بانه پیشرفت چشم گیری پیدا نموده است. اما در دوره سوم شهر بانه بسیار بیشتر از آنچه تصور می‌شد پیشرفت داشته و میزان موریس به دست آمده از سه مولفه و ۱۳ شاخص مورد بررسی برای بانه بیش از دو برابر پیرانشهر بوده است و در واقع برتری شهر بانه بر پیرانشهر در این دوره کاملاً مشهود می‌باشد.

بنابراین می‌توان این گونه جواب سوالات مطرح شده در بخش نخست را ارائه نمود که این بازارچه‌ها بر شهر بانه تاثیر بیشتری داشته‌اند. و مهم ترین عوامل این اختلاف را می‌توان به صورت موردی به شرح زیر عنوان نمود:

الف: عوامل طبیعی: با توجه تشابهات اقلیمی و طبیعی دو شهر بنابراین این عامل تاثیری نداشته است یا بسیار کم‌رنگ بوده است فقط مطالعات مشاهده میدانی انجام شده در این شهر نشان داد که اطراف شهر پیرانشهر زمین‌های مرغوب کشاورزی محصور کرده است که به نوبه خود به عنوان موانع عدم توسعه فیزیکی شهر پیرانشهر نسبت به بانه می‌باشد.

برتری نسبی بر بانه دارد که عامل اصلی آن شاخص کالبدی - فضایی می باشد.

۲- در دوره بعد ۱۳۸۵ شهر بانه با رشد سریع و همه جانبه در مجموع همان سه مولفه و ۱۳ شاخص بر اساس مدل موریس ۷۰۰ امتیاز کسب نموده و در مقابل شهر پیرانشهر با افت نسبت به بانه مواجه شده و ۶۰۰ امتیاز دریافت نموده است که در این دهه جایگاه خود را به شهر بانه داده است و رشد و تحول کمتری در مقایسه با شهر بانه داشته است.

۳- دوره سوم ۱۳۹۰ که دوره انقلاب کالبدی و اقتصادی بانه بوده است؛ در این دوره میزان موریس به دست آمده برای شهر بانه ۹۰۰ و برای پیرانشهر ۴۰۰ بوده است.

۴- با توجه به مطالعات کتابخانه ای و مشاهده میدانی انجام شده، فضای جغرافیایی خاص شهر بانه که نشأت گرفته از اجتماع، اقتصاد و فرهنگ شهر و نبود محدودیت‌های توسعه فیزیکی شهر از قبیل پادگان‌های نظامی و زمین‌های مرغوب کشاورزی و صنایع در پیرامون می‌باشد، شرایطی را فراهم آورده است که علی‌رغم تشابهات جغرافیایی و اقلیمی با پیرانشهر اما در عمل بازاری پر رونق تر را داشته باشد و گوی رقابت را از این شهر ببرد. به نحوی که در طول ۱۵ سال تحولات چشم گیری نسبت به رقیب خود پیرانشهر پیدا کند و میزان موریس خود را از ۶۰۰ به ۹۰۰ افزایش و در مقابل میزان موریس پیرانشهر را از ۷۰۰ به ۴۰۰ کاهش دهد.

نتیجه‌گیری

شهر مجموعه تجسم یافته و تبلور فضایی ایفای نقش‌های اساسی انسان در محیط جغرافیایی است که به تناسب امکانات، استعدادها، محدودیت‌های جغرافیایی پیرامون شهر (طبیعی و انسان ساخت)، بضاعت فرهنگی و ذوق و سلیقه‌های فردی شکل گرفته و توسعه می پذیرد. در نتیجه با برخورداری از یک نقش جدید یکسان در دو شهر درجه توسعه یافتگی آن دو متفاوت است و نباید عملکرد یکسان را انتظار داشت بلکه باید عملکرد آن را در یازتاب

۳. بی سخن، امید. ۱۳۸۹. ارزیابی و تحلیل نقش بازارچه‌های مرزی در تغییر کالبدی و اقتصادی شهرهای مرزی (بازارچه پیرانشهر)، سومین همایش ملی جغرافیا و رویکرد علمی به توسعه پایدار.
۴. بی سخن، امید. ۱۳۸۷. تاثیر بازارچه‌های مرزی در تغییر ساختار اقتصادی و کالبدی شهر نمونه: پیرانشهر، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه زنجان.
۵. پهلوانی، مصیب، دهمرده قلعه نو، نظر ۱۳۸۷. ارزیابی وضعیت بازارچه‌های مرزی سیستان و بلوچستان در قالب برنامه‌های توسعه کشور، سیستان و بلوچستان، انتشارات دانشکده اقتصاد و علوم دارایی.
۶. جعفری، عباس ۱۳۶۲. شناسنامه جغرافیای طبیعی ایران، انتشارات گیتاشناسی، تهران.
۷. حاجی نژاد، علی و همکاران. ۱۳۸۸. تاثیرات گردشگری تجاری بر توسعه کالبدی فضایی مناطق شهری (شهر بانه)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۰، زمستان ۱۳۸۸، صفحات ۹۱-۱۰۹.
۸. حسین زاده دلیر، کریم. برنامه‌ریزی ناحیه‌ای (۱۳۸۷)؛ تهران: انتشارات سمت.
۹. رهنمایی، محمدتقی. ۱۳۷۱. مجموعه مباحث و روشهای شهرسازی (جغرافیا)؛ انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات، تهران.
۱۰. زاکس، ولفگاک، مترجم: فرهی، فریده، بزرگی، فرید. ۱۳۷۷. نگاهی نو به مفاهیم توسعه، نشر مرکز.
۱۱. زیاری، کرامت ا. ... ۱۳۸۹. مکتب و نظریه‌ها و مدل‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۲. زیاری، کرامت الله، سید محمود زنجیرچی، کبری سرخ کمال. ۱۳۸۹. بررسی و رتبه بندی درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خراسان رضوی، با استفاده از تکنیک تاپسیس، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۲، صفحات ۲۰-۱۷.
۱۳. سازمان مدیریت و برنامه ریزی ۱۳۷۸. اولین گزارش توسعه انسانی جمهوری اسلامی ایران.
۱۴. سلیمی، محمود. ۱۳۸۷. برنامه ریزی استراتژیک شهر بانه با استفاده از مدل (SWOT)، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد.
۱۵. صابری فر، رستم. ۱۳۸۲. توسعه روستایی با نگرشی بر نظریه‌های جغرافیایی - مکانی.
۱۶. صرافی، مظفر. ۱۳۷۷. مبانی برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای، تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه.

ب: عوامل انسانی: مهم ترین عوامل انسانی تاثیر گذار به شرح زیر می‌باشند.

- فرهنگی - اجتماعی: تعدد اقوام و فرهنگ‌ها در پیرانشهر نسبت به بانه و پایین بودن درصد باسواد در پیرانشهر نسبت به بانه از عوامل مهمی است که در جذب و پذیرایی از مسافران تجاری می‌تواند موثر باشد.
- انگیزه سرمایه گذاری (بخش خصوصی): همان گونه که قبلا نیز عنوان شد بخش خصوصی در بانه سرمایه گذاری بیشتری نموده است به گونه ای که درصد رشد کاربری تجاری در بانه رقم بالایی را نشان می‌دهد (۱۲ درصد).
- ارتباطات و حمل و نقل: همچنین افزایش تورهای تجاری در شهرهای مختلف به مقصد بانه و موقعیت ارتباطی بهتر بانه در مقایسه با شهر پیرانشهر نیز عاملی کلیدی و بسیار موثر در جذب مسافری و در نتیجه آن افزایش تحولات فضایی-جغرافیایی این شهر بوده است.
- اقتصاد وابسته به خدمات و فعالیت غیر از کشاورزی: همچنین بخش کشاورزی در بانه بر خلاف پیرانشهر بسیار ضعیف و کم بازده است در نتیجه اکثریت مردم شهر با رو آوردن به مشاغل تجاری فضای کالبدی شهر را کاملا اقتصادی کرده اند به نحوی که بر اساس مطالعات میدانی نگارندگان تعداد مجتمع‌های تجاری این شهر از ۱ مجتمع در سال ۱۳۷۵ به ۲۳ مجتمع در سال ۱۳۸۶ رسیده است.

منابع

۱. احمدی پور، زهرا و همکاران. ۱۳۸۷. تاثیرات اقتصادی و اجتماعی بازگشایی مرزها نمونه موردی بخش باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان، (۱-۱۸)، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، شماره ۶.
۲. افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین و همکاران. ۱۳۸۸. ارزیابی اثرات بازارچه‌های مرزی و بازتاب‌های توسعه مناطق مرزی، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال چهارم، شماره دوم، (۸۹-۱۰۹).

۱۷. عسگری، علی. ۱۳۸۰. برنامه‌ریزی منطقه‌ای، جزوه درسی مدل‌ها در برنامه‌ریزی شهری کارشناسی‌ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
۱۸. کامران، حسن و همکاران، ۱۳۹۰. ساماندهی فضایی نواحی مرزی همجوار با مرز ایران و پاکستان با رویکرد پدافند غیر عامل، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال دوم، شماره ۵.
۱۹. فخرفاطمی، علی‌اکبر. ۱۳۸۳. نقش بازارچه‌های مرزی در تثبیت جمعیت و توسعه روستایی، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه شهید بهشتی.
۲۰. محمدپور، کامران و همکاران. ۱۳۸۹. تحلیل کارکرد بازارچه مرزی باجگیران. نشریه علمی - پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران، دوره جدید، سال ششم ف شماره ۱۸ و ۱۹.
۲۱. محمدی، حمیدرضا، فخر فاطمی، علی‌اکبر. ۱۳۸۴. نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه فضایی مناطق مرزی (بازارچه مرزی باجگیران)، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال اول، شماره ۱.
۲۲. محمدی یگانه، بهروز و همکاران. ۱۳۹۱. ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه مهران بر توسعه نواحی روستایی، مطالعه موردی: دهستان محسن آباد، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال دوازدهم، شماره ۲۵.
۲۳. مراتب، مریم. ۱۳۸۴. نگاهی به منطقه آزاد ارس. استناداردهای آذربایجان غربی.
۲۴. مهاجری، مهسا و پری زنگنه، عبدالحسین ۱۳۹۱. رشد هوشمند شهری راهکاری برای کاهش آلودگی هوا در کلان شهرها، اولین کنفرانس مدیریت آلودگی هوا و صدا، دانشگاه صنعتی شریف، تهران، ص ۱-۸.
۲۵. مهندسین مشاور بوم نگار پارس. ۱۳۹۱. طرح توسعه و عمران (جامع) شهر پیرانشهر.
۲۶. مهندسین مشاور پژوهش و عمران ۱۳۷۵. طرح تفصیلی طرح جامع بانه - مصوب آذر ۱۳۷۴.
۲۷. مهندسین مشاور نقش پیراوش. ۱۳۸۵. طرح جامع شهربانه - مصوب ۱۳۸۵.
۲۸. نجفی، یداله، ۱۳۶۹. تاریخ و جغرافیای کردستان، انتشارات امیر کبیر، تهران.
۲۹. نصیری، حسین. ۱۳۷۹. توسعه پایدار چشم انداز جهان سوم، انتشارات فرهنگ و اندیشه.
30. Niebuhr, Annekatrin and Silvia Stiller. 2002. Integration Effects in BorderRegions –A Survey of Economic Theory and Empirical Studies; Hamburgisches Welt-Wirtschafts-Archiv (HWWA) Hamburg Institute of International Economics.
31. Chandoevmit, Worawan, Yongyuth Chalamwong, Sravooth Paitoonpong 2004. Thailand's Cross border economy, A Case Study of Sa Kaoand Chiang Rai, Thailand Development Resource Institute (TDRI).
32. Jadidi Miandashti, M. 2004. Balanced Distribution of Financial Resources by Regional Development Level, Economical Research Quarterly, 11: 17-41
33. Phangaphanga, Clement. 2007. Integrating Rural Development and Export Trade; Government of Malawi, Ministry of Industry, Trade and Private Sector Development.
34. Yu, L., Hou, X., Gao, M. and Shi, P. 2010. Assessment of Coastal Zone Sustainable Development: A Case Study of Yantai, China, Ecological Indicators, 10: 1218-1225.
35. Ziari, K., Zanjirchi, S.M. and Sorkhkamal, K., 2010, A Study and Measurement of the Development Degree of the Counties of Khorasan Razavy Province Using TOPSIS Technique, Human Geography Research Quarterly, 72: 17-30.